

Opponensi vélemény

Farkas Beáta: Piacgazdaságok az Európai Unióban. A piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje

c. akadémiai doktori értekezéséről

Az értekezés az Európai Unió egymástól számos tekintetében eltérő tagállamai, azok gazdasági és intézményi keretei rendszerezését állította a munka középpontjába. A „rég” és az „új” piacgazdaságok egymástól elkülönült elemzése helyett kézenfekvő igény e vizsgálódás egyesítése. Az értekezés alapkérdése: *felépíthető-e közös elemzési keret az uniós tagállamok számára.* Ha igen, akkor további kérdések következnek: *milyen piacgazdasági modellek azonosíthatók az EU-ban; e rendszerben hogyan helyezkednek el a közép- és kelet-európai tagállamok; utóbbiak intézményi berendezkedése milyen fejlődési lehetőséget vetít előre.*

Empirikus elemzése elsősorban a legutóbbi nagy válság előtti intézményrendszerre irányultak. Ezt követően vizsgálta: *a válság milyen intézményi változásokat indított el, s azok jeleznek-e modellváltást valamely országcsoportban?* A szerző végül megkerülhetetlenné tekintette a kérdést: *az intézményi elemzés milyen következtetésekkel és tanulságokkal jár az európai integrációra nézve.*

A jelölt kutatásai eredetileg a legutóbbi nagy pénzügyi és gazdasági krízis előtti évek intézményi sajátosságaira irányultak. A kutatás eredményeit – egyebek mellett – a „*Piacgazdaságok az Európai Unióban*” című könyvben jelentette meg az Akadémiai Kiadónál 2017-ben. E kötet kijelölt fejezetei képezik az MTA doktori értekezést. Az alábbiakban e részek bírálatára kerül sor.

A kutatás első lépése az elemzési keret kialakítása volt. Az intézményi vizsgálat középpontjába a következő kérdés került: az intézményi berendezkedés mennyire támogatja a gazdasági növekedést, a versenyképességet.

A mű négy, meglehetősen eltérő terjedelmű és jellegű szerkezeti egységből (részből) épül fel. Az *első rész* az intézményi elemzés témakörét tekinti át a közgazdaságtanban. Összehasonlítja az institucionalizmus különböző iskoláit, s bemutatja az intézményi elemzés alapvető módszertani dilemmáit. Az intézményi elemzés fogalmi kereteit tekintve D. North általánosan elfogadott megközelítéséből indul ki. (27-28. o.) Ezután tér át az értekezés címében is jelzett problémakörre, a varieties of capitalism (VoC) iskola és a post VoC alapvetéseinek a piacgazdaságok változatai analízisére. A duális vagy plurális tipizálás, a piacgazdaságok sokfélesége, változatai az Európai Unióban (utóbbin belül a régi és az új tagállamok piacgazdasági modelljei), mindezek alapján az érvényesített elméleti, módszertani

megfontolások egyaránt áttekintésre kerülnek. A *második rész* a nagy válság előtt működő piacgazdasági modelleket vizsgálja az Európai Unióban. Az elemzés hat fő tényező alapulvételével történt. Azok a következők: termékpiacok, kutatás-fejlesztés és innováció, pénzügyi rendszer, munkapiac és munkaügyi kapcsolatok, szociális védelem és jóléti állam, oktatás. A kibővített Európai Unió kapitalizmusmodellei közül az értekezésben közvetlenül a posztszocialista országok, a közép- és kelet-európai modell kerülnek tárgyalásra. Kiemelt témakörként szerepelnek a modell sajátosságaként a külföldi működő tőkére alapozott modernizáció, az átmenet tanulságai, továbbá a fejlődés lehetőségei és korlátai a közép- és kelet-európai modellben. A *harmadik részben* az Európai Unió piacgazdaságaiban a 2008. évi válság során történtek áttekintése szerepel. Előbbiekből az értekezésbe a közép- és kelet-európai tagállamok válságkezelése került be. Annak keretében a balti országok zuhanása és gyors felemelkedése, a visegrádi országok és a magyar külön út, a délkelet-európai országok, továbbá a modellváltás lehetősége áttekintése történik. Végül a befejező, negyedik rész a kapitalizmus változatai európai integrációját, az intézményi elemzés tanulságait, továbbá a szerzőnek a kapitalizmus változatai és az európai integráció jövője tekintetében megfogalmazott gondolatait foglalja magában. (Legutóbbiak esetében különös figyelemmel a romló, illetve korlátozott konvergenciakilátások összefüggéseire.)

Az értekezés fő eredményei hét tézisben kerültek összefoglalásra. Ezért a vélemény a következőkben *e hét fő tézis értékelésére* összpontosít.

1. tézis *Az intézményi elemzés komplex módszertant követel, amelyben a kvantitatív és kvalitatív módszereknek egyaránt helye van. A módszertani pluralizmus szükségessége elméletileg elfogadott, ám e területen nem gyakori megoldás.*

Az elvégzett vizsgálatok a közgazdasági tudományterülethez tartoznak. Ugyanakkor például az intézmények változásának értelmezésében a történeti institucionalizmus is segítséget nyújtott a szerző számára. Lényeges megállapítás: az új institucionalizmus és a régiéik mai képviselői között határozott közeledés történt. Sem a holisztikus megközelítés, sem a módszertani individualizmus nem alkalmazható kizárólagosan.

Az összehasonlító intézményi elemzésekben *a kvantitatív módszerek alkalmazásának sajátos korlátai* vannak. Ezért is *komplex módszertan* szükséges. A kvantitatív vizsgálatokat ki kell egészíteni kvalitatív elemzésekkel (pl. esettanulmányokkal). Az értekezés értéke kvantitatív és kvalitatív módszerek együttesen alkalmazása. Külön figyelem irányult *a gazdasági rendszer teljesítménye szempontjából releváns elemek megragadására a kiválasztott alrendszerek tekintetében.*

2. tézis *A piacgazdaság modelljeinek a fejlett országokra kidolgozott plurális tipizálása továbbfejleszthető, és kidolgozható az EU tagállamai olyan közös elemzési kerete, amely a közép- és kelet-európai országokat is magában foglalja.*

Az intézmények North (2005) megközelítése szerint játékszabályok, amelyekre azért van szükség, mert az ember interakciói bizonytalan világban zajlanak. E játékszabályok a szervezetek működésének bizonytalanságát csökkentik. A szereplők számára azok egyrészt korlátok, másrészt lehetőségek is. A *korlátozott racionalitás és az útfüggőség* feltételezése mellett elképzelhető, hogy a fejlődés nem vagy nem egyetlen lehetséges egyensúlyi állapothoz vezet. Az útfüggőség elfogadása nem jelent determinációt, de a választási lehetőségek korlátozását igen, illetve azt, hogy a változások evolúciós jellegűek és inkrementálisak. A közép- és kelet-európai rendszerváltozások története jól példázza Northnak (1990) azt a megállapítását, hogy még a radikális változások is utólag mélyülnek el. A mélyen meggyökeresedett kulturális örökség, az abból fakadó informális korlátok csak lassan igazodnak a radikális, gyors formális változásokhoz.

Az értekezés a piacgazdaságok tipizálása elméleteit kritikai módon elemezte. Nagy figyelmet fordított Hall – Soskice (2001) *duális tipizálására, a liberális és a koordinált piacgazdaság* ideáltípusa alkalmazására, a kapitalizmus változatai (*varieties of capitalism*) irányzat bemutatására. Másrészt kiemelten elemezte, s kiindulópontnak tekintette az empirikus adatok alapján történő plurális tipizálást Amable (2003) műve alapján, amely az EU-ban *a piaci alapú, a kontinentális európai, a szociáldemokrata és a mediterrán modellt* azonosította.

Az értekezés *a termékpiacokat, a kutatás-fejlesztést és innovációt, a pénzügyi rendszert, a munkapiacot, a szociális védelem rendszerét és az oktatást* vizsgálta részletesebben. A gazdasági szereplők véleményei alapján képzett indexekkel szemben a mérhető adatokat részesítette előnyben. A mutatók a 2000-et követő évtized közepéről vett 3 év átlagát tartalmazták. (Megjegyezhető: az új tagállamok esetében e bázisidőszak nem problémák nélküli.)

Az országok egyes alrendszerekben történő tipizálása, és valamilyen – lehetőleg – kétdimenziós ábrán kifejezett megjelenítése céljából az empirikus vizsgálat fő módszere a *klaszteranalízis, illetve a többdimenziós skálázás volt*. Ugyanakkor a módszertan elismerése mellett jelezni szükséges annak korlátait is.

Az egyes alrendszerekben kapott klasztereket együttesen is vizsgálta *kétlépéses* („Twostep”) *klaszteranalízissel*, amelynek eredményeképp négy klasztert kapott. Az együttes klaszterek lényegében megfeleltek a szakirodalomban a régi uniós tagállamokra megállapított modelleknek (északi, angolszász, kontinentális, mediterrán), azzal a különbséggel, hogy az

angolszász modell nem különült el. Az adatok mélyebb elemzése alapján utóbbi inkább, mint alcsoport jelent meg az északnyugati országok között. A közép- és kelet-európai országok viszont egyértelműen önálló klasztert alkottak.

3. tézis *A rendszerváltozást követő másfél-két évtized alatt az uniós tagállammá vált egykori szocialista országokban olyan intézményegyüttes alakult ki, amelynek jellemzői alapján leírható a piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje. A modellen belül a balti, a visegrádi és délkelet-európai országok alcsoportjai azonosíthatók.*

Az értekezés egyrészt a közép- és kelet-európai uniós tagállamok összességére nézve végzett el komplex rendszerelemzést. Eredményei szerint a közép- és kelet-európai országok elkülönültsége a többi tagállamtól erősebb, mint az egymás közötti különbségük. Mindezek alapján *megrajzolható a piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje.* Annak intézményrendszere összességében a mediterrán, valamint a kontinentális országok intézményrendszerével mutat leginkább hasonló vonásokat, de nem azonosítható azokkal. A munkaügyi és szociális rendszerben az értekezés talált angolszász elemeket, az északi országok intézményeivel viszont egyetlen terület sem mutatott azonosságot.

A közép- és kelet-európai modell meghatározó elemei az értekezés szerint alapvetően három tényezőre vezethetők vissza: *a tőke- és tudáshiányra, a gyenge civil társadalomra, továbbá az EU-ból és a nemzetközi szervezetekből az új tagállamokat érő hatásra.* A tőkehiány szükségserűvé tette a külföldi tőkebevonást. Ez azonnali liberalizációval együtt ment végbe. Fel sem merült felzárkózó országok esetében egyébként szokásos iparvédelmi intézkedések alkalmazásának lehetősége. Mindez az értekezés szerint a nyugati országokban uralkodó közgazdasági paradigmából és az európai integráció régi tagállamok által elért szintjéből adódott. A tőkehiány szükségserűvé tette, hogy a pénzügyi rendszer bankalapú legyen. Az FDI tetemes része a pénzügyi szektorban, a bankokban jelent meg. A munkapiacok működése, illetve a munkaügyi kapcsolatok azért különböznek mind az angolszász, mind a mediterrán országoktól, mert a civil társadalom, ezen belül a szakszervezeti szerveződés ezekhez képest is erőtlenebb. Az uniós jogharmonizáció kényszere nélkül a munkavállalók pozíciója feltehetően még gyengébb lenne. A szociális védelem alacsonyabb vagy magasabb szintje, a jóléti újraelosztás leszorítása pedig jól korrelált az új tagállamok között azzal, hogy relatíve hol erősebb vagy gyöngébb a civil társadalom, illetve a szociális védelem intézményeinek milyen mély gyökerei, hagyományai vannak. A K+F és innováció rendszere magyarázata főleg azon alapulhat, hogy hiányzik az a hazai bázisú, nemzetközileg versenyképes vállalati háttér, amely az északi vagy a kontinentális országokban az innovációs rendszer motorja. Ennek hiányát az államilag indukált K+F sehol nem pótolhatja.

Ha a közép- és kelet-európai modell nem esetlegesen alakult ki, hanem a kiinduló feltételekre adott válaszként, akkor az a jelölt szerint nem tekinthető átmeneti állapotnak, amely automatikusan halad valamelyik más európai kapitalizmusmodell felé. Az adott *intézményegyüttes képes lehet önmaga reprodukálására*. Ez viszont erőteljesen korlátozná a térség országainak felzárkózási esélyeit. Az értekezés szerint mindez a régi tagállamok gazdaságaitól való *aszimmetrikus függő helyzet állandósulását* vonná maga után. (Nem teljesen világos, hogy e függőség miatt csak a régi tagállamok irányában állna fenn.)

Az előzőekben vázolt intézményegyüttes elemei közötti *komplementaritás* az értekezés szerint a modell fenntarthatóságát valószínűsíti. Az elmaradottabb országokba áramló tőke a viszonylag olcsó, de megfelelően képzett munkaerőt keresi, s e vonzerőt liberalizált munkapiaccal lehet megtartani. A liberalizált munkapiac fennmaradását segíti a gyönges szakszervezeti szervezettség, de az előbbi egyúttal korlátozza is a szakszervezetek megerősödését. A hazai gazdaság elmaradottságból fakadó alacsonyabb termelékenysége, illetve a külföldi vállalatoknál folyó termelésben az alacsonyabb hozzáadott érték a humán tőke reprodukcióját az oktatásban és a szociális ellátó rendszerben viszonylag alacsony szinten teszi lehetővé. Mindez a reziduális jóléti államot tartósíthatja, egyben korlátozza a kutatás-fejlesztési és innovációs rendszer fejlődését. Ezt a fajta intézményi komplementaritást megbonthatná, ha az FDI jelenlétéből adódó lehetőséget a hazai gazdaság képes lenne kihasználni, és felzárkózna a termelékenység tekintetében a fejlett országok gazdaságához.

4. tézis *A 2008-as globális válság nem vezetett a közép- és kelet-európai modell megváltozásához. Az idősödő társadalom és az újabb technológiai változások, mint új kihívások sem bontották meg a modell intézményi komplementaritását.*

Az egyes országok intézményrendszerének részletes vizsgálata szerint *a modell alapvető sajátosságai megmaradtak*, sőt bizonyos területeken (a munkapiac, a munkaügyi kapcsolatok és a szociális védelem terén) közeledés történt az országok között. Általánossá vált a felismerés, hogy a külföldi működő tőke összetétele, a külkereskedelem-képes ágazatok előnyben részesítése milyen fontos a kis, nyitott gazdaságokban. Jelentős elmozdulás az egyes alcsoportok között egyelőre még nem mutatható ki.

Összességében tehát *a modell ismérvei fennmaradtak*: a modernizáció az FDI-ra épül, az innovációs rendszer gyenge, a versenyképesség fenntartása liberalizált munkapiaccal, alacsony szociális kiadásokkal lehetséges, a szociális partnerség fejletlen. Az állam szerepének előtérbe kerülésével Magyarország mutatott részleges eltérést a modelltől.

Azonban a közép- és kelet-európai modell kritikus pontjában, a hazai vállalatok globális értékláncon történő felemelkedésében, egyik ország sem ért el fordulatot. Továbbra is nyitott

kérdés, hogy melyik ország lesz képes létrehozni azt az intézményegüttest, amelyik megvalósítja az áttörést. A demográfiai folyamatok, a társadalom idősödése, a negyedik ipari forradalom technológiai változásai olyan külső kihívást jelenthetnek, amely modell szintű változásokat is maga után vonhat.

5. tézis A közép- és kelet-európai modell egyfelől sikeres fejlődési lehetőséget nyújtott az államszocialista rendszerből a kapitalista piacgazdaságba való átmenet után, másfelől a modell konvergencia kapacitása korlátozott. Hosszú távú felzárkózás csak a modell módosításával lehetséges, amelynek megvalósulását viszont az útfüggőség jelenségei veszélyeztetik.

Valamely piacgazdasági modell vizsgálata során lényeges a fejlődési potenciál feltárása. A válság utáni kedvezőtlen világgazdasági környezetben a növekedési ütem lelassult. Ugyanakkor – ellentétben a mediterrán országokkal – az új tagállamok többségében a konvergencia (a válság előttinél alacsonyabb dinamikával) folytatódott. A legutóbbi időkig általános feltevés volt: az új, posztszocialista tagállamok olyan fejlődési pályán vannak, hogy a piaci folyamatok működése mellett a konvergencia csak idő kérdése.

Ám a közép- és kelet-európai uniós tagállamokra jellemző intézményi modell sajátosságai is figyelembevételre igényelnek. A hosszú távú konvergencia fenntartásához a modell módosítására van szükség, hogy a külföldi tőke bevonása kiegészüljön a hazai bázisú, innováció-vezérelt gazdaság fejlődését lehetővé tevő eszköztárral. Elméletileg fokozatos, szisztematikus átalakulással a közép- és kelet-európai modellből út nyílhat olyan intézményi berendezkedés felé, amelyben a hazai gazdaság értéktermelő képessége nő. Ám az *útfüggőséget* figyelembe véve nagyon nehéz olyan utat találni, amely a valóságosan létező társadalmi intézményekre, normákra, attitűdökre, a valóságosan létező társadalmi tőkére épül.

Az értekezés szerint a fejlett országok és a közép- és kelet-európai országok kapcsolatát az *aszimmetrikus interdependencia* írja le. A jelölt szerint a külföldi működő tőke egyoldalú előtérbe állítása a függő piacgazdaság koncepciójában homályban hagyja a térség alapvető gazdasági problémáját, a külföldi és hazai cégek termelékenységi különbségét, ami jóval meghaladja a fejlett országokban tapasztalható mértéket.

6. tézis Az EU-n belüli intézményi különbségek vizsgálatában túlhaladott az az álláspont, amely a régi és új tagállamok megkülönböztetésével ragadja meg a fő törésvonalat az országok között. Mélyebb intézményi különbségek mutathatók ki az északi, északnyugati és a déli, kelet- és közép-európai tagállamok között.

Az értekezés elemzése szerint a közép- és kelet-európai tagállamok elkülönült csoportot alkotnak, másrészt azonban közös értelmezési keretbe illeszthetők. Több közös jellemző

található a mediterrán és a közép- és kelet-európai modell között. Mindkét térség a modernizációban a mai napig a külföldi tőkére ráutalt. A közép- és kelet-európai országokban annak meghatározó formája az FDI, míg a mediterrán országokba inkább portfólió és egyéb formában áramlott be a tőke. E különbséggel magyarázható, hogy a mediterrán országokban a válság előtti pénzbőség évtizedében az exportképes ágazatok nem fejlődtek úgy, mint (főként) a visegrádi országokban. A külkereskedelemben részt vevő és részt nem vevő vállalatok, a multinacionális vállalatok és a KKV szektor működésének szakadékszerű hatékonysági különbsége, azaz a gazdaság dualitásának problémája szintén mindkét térségben kimutatható. A növekedés hosszú távon meghatározó tényezője, az innovációs rendszer fejlettsége szempontjából a törésvonal egyértelműen az északi-északnyugati országok és a déli, közép- és kelet-európai országok között húzódik.

A különféle intézményegységek gazdasági teljesítményének értelmezéséhez, hosszabb távú versenyképességi kilátásainak mérlegeléséhez nemcsak a közép- és kelet-európai, hanem a mediterrán országok miatt is be kell építeni az *állam szerepét*. Az állam szabályozási funkciói és az üzleti környezet ezáltal meghatározott minősége lényeges mértékben járulnak hozzá a modellek közötti különbségekhez. Következésképpen *meghaladottá vált a régi és az új tagállamok szembeállítása*. Mélyebb intézményi különbségek megragadhatók meg az északi (skandináv) és északnyugati (angolszász és kontinentális) országok, illetve a déli (mediterrán) és a közép- és kelet-európai országok között, mint az előbbi dimenzióban.

7. tézis *Az európai integráció elméletében az intézményi heterogenitás jelentősége alulértékelt.* Fontos, s integrációelméletből eddig sem hiányzó, bár a szükségesnél kevésbé feltárt témakörrel van szó. A jelölt intézményi elemzése hasznos adalékokat nyújtanak a problémakör továbbgondolásához. E rövid befejező részben azonban részben a korábbiakon lényegesen túlmenő, számos vonatkozásban nem vizsgált elemek is megjelennek. Az útfüggőségre hivatkozással rendkívül szkeptikus álláspontra helyezkedik a jövőbeli konvergencia kilátásait illetően. A 320. oldalon írottak szerint a kohéziós politika nem képes a konvergencia előmozdítására, s „az új gazdaságföldrajz, valamint az új intézményi közgazdaság szerint a piaci folyamatok sem ilyen irányba visznek”. Az európai konvergencia mechanizmus problémái nem ismeretlenek a nemzetközi szakirodalomban. Ugyanakkor az európai integráció rendszerének fundamentális jelentőségű tényezőjéről van szó. Annak megújítása, s strukturális reformok révén is történő támogatása éppen, hogy az intézményi tényezők fontosságának felismerését jelenti. Természetesen hasznos lehet annak végiggondolása, hogy egyáltalán milyen különbségek mellett maradhat működőképes az egységes belső piac, illetve a monetáris unió. Kétséges azonban, hogy előbbieket eredményeképpen az uniós beavatkozás határai is

kijelölhetőek volnának. (321. o.) Az idézett szövegrészek szerint a szkepticizmus nemcsak a konvergencia, hanem a szupranacionális rendszer lehetőségeit illetően is fennáll.

Záró következtetései szerint: „Meg kell barátkoznunk azzal, hogy az európai integrációról, mint egy *nyílt végű rendszerről* gondolkodjunk egy jól definiálható, biztonságot sugalló végállapot nélkül. Úgy tűnik, hogy a *differenciált integráció* nem átmeneti eltérés egy ideális és elérendő állapothoz képest, hanem a különbözőségek kezelésének a módja.” (323. o.) Az idézett szövegrész figyelmen kívül hagyja az európai integráció *mélyülésének* irányzatát, abban a *mag-* *(az egyre szorosabb) integráció* meghatározó szerepét. *A differenciált integráció nem egyenértékű az előbbivel.* A horizontális és vertikális differenciálás révén az integráció rendszere szélesebb területen gyakorolhat hatást, mint egyébként. *Ám a differenciált integráció nem valóságos alternatíva az egyre szorosabb integrációval szemben.*

Az értekezés igen *szerteágazó tematikát* dolgozott fel. Ráadásul számos esetben szükséges lehetett a történelmi vagy a politikai háttér rövid áttekintése is. Mindezek miatt a felhasznált szakirodalom is rendkívül *szerteágazó*. Az imponálóan széles elemzés szükségképpen nem lehetett minden részében eléggé mély.

Az értekezés központi szerepet szánt az intézményi rendszer növekedési teljesítmény oldaláról történő elemzésének. A hosszabb távú növekedési folyamatok elemzéséhez szükséges mélyebb kínálati oldali elemzésre azonban a jelzett gazdag tematikai keretben nem nyílhatott mód. Az értekezés kitűzött céljai között a konvergencia problémakörének elemzése nem szerepelt. A kifejtés során azonban egyik központi témakörre vált a konvergencia perspektívája. A konvergencia különböző dimenzióinak áttekintése hiányában a következtetések szükségképpen korlátozott érvényűek.

Az értekezés erősen diszkusszív, esetenként szinte szenvedélyes stílusú. Számos esetben azonban úgy tűnik: a jelölt által írottak inkább kiegészítik a bírált művekben foglaltakat, s nem azok cáfolatát jelentik.

Már jelzésre került: az *alkalmazott módszertannal* kapcsolatban is felmerülhet kritika. Egyrészt a kvantitatív elemzés viszonylag egyszerű módszerekre támaszkodik, ami természetesen nem baj. Ugyanakkor annak adatbázisa közel másfél évtizedes, a nagy válság előtti. Az alkalmazott módszer részletes leírása nem szerepel a kötetben. Elgondolkodtató azonban a Függelék néhány eleme. (Egyes változók szórása az egyes klasztereken belül, multikollinearitás, egyes szélső értékek.)

A klaszter elemzés eredményei krízis utáni fejleményekkel történő szembesítése sztenderd makroökonómiai adatokkal történik. A kvalitatív elemzés alapján pedig úgy tűnik, mintha lennének lényeges változások. Felmerülhet továbbá: az Ameco-ban elérhető felülvizsgált adatok helyett miért a Bizottság előrejelzéseiben szereplő, nem végleges adatok szerepelnek egyes helyeken a kötetben.

Számos további elismerő és bíráló megjegyzés tehető a szöveghez. Csak példaként: elég-e Horvátország történelmi gyökereinél annyi, hogy a XVI. századtól a Habsburg monarchiához tartozott? A Daytoni Béke pedig Bosznia- Hercegovináról szól. Vagy más témakört felidézve: a nemzetközi szakirodalomban alkalmazott kategóriák magyar kifejezése az esetek döntő többségében kifogástalan. Vannak természetesen kivételek: a megnyilvánuló komparatív előny szerencsésebb az RCA magyarítása esetében, az ageing idősödés, nem pedig öregedés stb.

Összefoglalóan a következők kiemelése lényeges: Az értekezés fő eredményeit a 2-6. tézisek tartalmazzák. Azokban a közép- és kelet-európai országokat is magában foglaló elemzési keret, a piacgazdaság közép- és kelet-európai modellje, annak egyes sajátosságai és alcsoportjai azonosítása területén elért újszerű eredmények képezik az értekezés fő hozzáadott értékét. Az 1. és a 7. tézis is tartalmaz értékeket, ám nem minősíthető újszerű tudományos eredménynek.

A doktori mű nyilvános vitára alkalmas. Annak MTA doktori értekezésként történő elfogadását támogatom.

Budapest, 2020. január 27.

Halmai Péter
az MTA levelező tagja